

מר : מי קורא סיפורי מעשיות ? הווה אומר : ילדים וזקנים, ראשונים, שדרכם לקרוא בישיבה, כשספרם ניצב לעומתם, אין כוחם לשאת כרך גדול כזה, אחרונים שדרכם לקרוא בשכיבה, כשספרם מוטל מעליהם, אין כוחם לשאת כרך כבד כזה, ואילו בני-עמידה, שכוחם יפה לכך, אינם קוראים ספרים בכלל, וסיפורי מעשיות לא-כל-שכן. שאלתיו : ילדים וזקנים למה ; השיב : ילדים – כל הבלי העולם ופיתוייו כבר לפניהם, זקנים – כל הבלי העולם ופיתוייו כבר מאחוריהם, שעל כן גם אלה גם אלה פתוחים בפני האמת, ואין אמת כאמתה של אגדה. ואם לתמימות, הרי עוד תמימות היתה בו, זו שמובנה שלימות, שידע ידיעה שלימה סיפור וסיפור, מקורותיו מבית ומחוץ, והיה מגדולי הבקיאים במסכת זו לסוגיותיה, ולא בלבד ביש-ראל אלא גם בעמים. ידיעתו זו, ששימשה להלכה את פירוקו של סיפור-המעשה למקורותיו מבית ומחוץ, שימשה למעשה את תשלובו במקור רותיו ; והוא, המחבר והמשלב, היה להלכה מעל העם המספר, אך למעשה היה בתוך העם המספר, כאחד העם המספר. דבר כזה ובמידה כזאת לא ידע בני דורו, ששלחו ידם ללוש בחומר הזה, ואם הטילו נעימה של זלזול או פלטו נעימה של רטינה לעומתו, הרי לאמיתו של דבר, היתה זו תרעומת על עצמם, שאין כוחם ככוחו, והוא כוח שקיים את עצמו, אף שהיה עשוי כסתירה ממנה ובה – יודע את החוליות שנתלקטו ממקומות שונים ומזמנים שונים ויודע את השל-

שלת שנתלכדה ומסייע להשלם-ליכודה, ואף שההשלם הוא מלאכת עצמו, הוא עצמו יותר מעצמו, כולל מעצמו.

ה

לפי שיעקר דברינו הוא ד' מרדכי בן-יחזקאל אין בידנו לדבר על חוג שבתוכו ניטע ומתוכו נצמח, שכן כל בני החוג הם, איש איש, כמוקד לעצמו, ועל כן יהיו דברינו מעטים – חבורת הסופרים והחכמים היא, בני גליציה, שלא יצאו משיטתם של הדורות הראשונים, היא שיטת התורה הקדומה, אף שנכנסו לשיטתם של הדורות האחרונים, היא שיטת הספרות המודרנית, וכשם שהם אבר מאבריה של זו כך הם אבר מאבריה של זו. כפל-שילוב אורגאני זה אין לפרנסו לפי הסיסמה השגורה ושלטה התלוי על גבה : תנועה דתית-לאומית וכדומה, אדרבה גילויי הספרות, המבצבצים ועולים בתחומי התנועה הזאת ואגפיה, רחוקים מאורגניות זו, ויותר שיש בהם מן המינוג יש בהם מן ההלחמה, ואינם דומים כלל לצביון האישיים ההם – שהעז והמסור בך שבהם היה רא"ם ליפשיץ, התם והתמים שב-הם ר' יוסף זליגר, המגוון והמענג שבהם ר' בנימין, המורכב והמושלם שבהם רש"י עגנון, המחמיר והקפדן שבהם ר' חנוך ילון, והירא והשלם שבהם ר' מרדכי בן יחזקאל, זכר אי-שיתום לברכה וזכר פעלם לנחלה.

ירושלים, שבט תשל"א

ב. ? מיכלי :

הנער-המשורר

א

מופלאה היא דרכו של נתן אלתרמן, שנצור-תיה אין מקופלות בתחילתה. התוהה על הקצה הרחוק הוא, חוזר ונדרש להמשיכו, על-כרחו יסכם : זניקת-אדירים בלבד, שלקראתה התכוון ונדרך בחשאי, העלתה את ההלך מן המישור אל הרמה, רמתו. אמנם, ייתכן שבעוד בונן בשתיירו ניסויי-עטו, או שרידיהם, העשויים להמחיש אותה היאזרות ויסוריה. הזניקה המיוחסת לו היתה אולי נראית אז כצעידה רגילה, שרק ברבות הימים מתבלטת ההתקדמות שהוש-

גה בה. אולם גנוזותיו המשוערות של המשורר, ספק אם שזפתן עין-זר. מכל מקום, עד עתה לא הובאו לידיעת הקוראים. בגלל העדר זה נס-תרו מאתנו פרטי צמיחתו, מתרפ"ו עד תרצ"א, שנת הפרסום של ביכורי שיריו ב"כתובים". ממילא אין ברירה אלא להסתפק בקיים ובידוע, להשעין עליהם את הבדיקה וכן את המסקנות הנובעות ממנה.

לעומת זאת, כפי שנרמז לעיל, נשמרו חרוזותיו המוקדמות, לפחות במידה המאפשרת את הערכ-תן. דעת לבנון נקל, שלא בהן קלוטים כוחו וייחודו, ולו גם בהתגלותם הרפה, ההולית. אף-על-פי-כן, כשם שאין להפריז בחשיבותו, כך אין לבטלן כליל, אלא יש לראותן כהיותן : עדות מהימנה לגשישתו ההסנסנית של טירון, שכעבור שנים נקפצה לו הדרך והגיע אל מחוץ-הפצו הנכסף. אם אי-פעם תיחשף גם חלקתו העלומה

(מתקופת תרפ"ו-תר"ץ), היא תשלים את הנתונים הדרושים לחקר שירתו. בינתיים אין בידנו אלא זו הראשונה, העוברית. עימותה לביכורי עטו ב"כתובים", כל שכן לשיאי המאחרים, מעלה עקומה מורה, הרצופה בקפיות-ענק, שלא נצפו מתוך הפסיעות שפסע בנקודת-מוצאו. להלן יסופר על נסיונותיו התמימים של הילד-הנער. הם גם יועתקו למען הקורא והחוקר. וזאת לא בגלל ערכם העצמי, כי אם בגלל הלקח השמור בהם: לא תמיד מתקיים קו-התפתחות ישר והדרגי בתהליך היצירה. לעתים הוא מתמך שך בעקלתון, בדילוגים בלתי-צפויים. במקרה דנן צפונה הפתיעה בקליפת-חרוזים שגורה, חסרת צביון אישי, שממנה נבקע הנס היצירי.

ב

באותם ימים, כאשר פריירוהו אך יצא מרשות-היחיד המסוגרת, היה אלתרמן נער עם נערי הגימנסיה. עד כמה שניתן לקבוע - בעזרת התאריכים המתלויים אל החומר שלפנינו - הגיע אז למצוות. אולי החלה רוח-השירה לפעמו עוד קודם לכן. השערה זו נסמכת על שלב-המעבר המקובל בין ה"חטיאה"-בסתר ובין הסתכנות ה"עברייני" בגילוייה. אולם שיטת הניחוש והאומדן אינה מתיישבת בפרקים אלה, שכל עיקרם מכונס בגדרו של המצוי בעין.

כיצד ומתי נתגלגלו לידי חרוזיו הרופסים, של א בישרו את העתיד לבוא בעקבותיהם? הדבר אירע בשתי תקופות שונות, שהמרחק ביניהן הוא כמרחק המשתרע בין ראשיתו לאחריתו. לפני כיובל שנים נוסדה בקישינב הגימנסיה העברית "מגן-דוד", אשר לימים יצאו לה מוני-טין כפלך בסאראביה ומחוצה לו. עם תלמידיה נמנה גם בן-עירתי וחברי יוסף סאליטרניק. אני ושאר חברי למדנו עברית מפי אפרים כץ (בקיצ' תש"ל הוענק לו התואר "יקיר ירושלים"), שהוא ואשתו מלכה הגיעו אלינו מעבר לגבול הסובייטי. באותו זמן - ראשית תרפ"ה - בא מורה עברי אחר, אהרון יפה (אף הוא מפליטי המהפכה, למעלה מארבעים שנה בארץ), ואירגן אותנו בהסתדרות "פרחי ציון". בערבים ובשבתות היינו מתכנסים בבית אמו. כמדריך קבוצתנו היה מש-תדל להרחיב את ידיעותינו, להרגיל אותנו לקריאה עברית ולנטוע בלבנו אהבה לארץ-ישראל. ביומנו התחלנו להוציא "עתון" בשם "פרי חיים". לעורכו נבחר אחיו חיים, בן גילנו, שידע עברית מילדותו (כיום צלם-אמן בארצות הברית). אולם בשלהי אותה שנה כבר היינו מאורגנים בקבוצה חדשה - "גדרד הנוער הציוני". וכולם אפשר לו לארגון בלי כלי-מבטא? החלטת-

נו, איפוא, על הוצאת "דו-שבועון לבני הנער-רים" וקראנו לו "ניצוץ הנוער הציוני". חברי הקבוצה נתנו בי הפעם את עיניהם והטילו עלי את מלאכת העריכה. בגניזתי שמור עדיין גליונו הראשון (מיום ט"ו באלול תרפ"ה). והי מחברת של תלמיד, בת 74 עמודים, בכתב-יד, כמוכן, המלאה "דברי ספרות" מזן אל זן: שירים, סיפורים, פרקי זכרונות, ציורים. יש גם בדיחות, תש-בצים, שאלות-חשבון. אך הואיל וב"כתב-עת" עסקינו, קבע העורך מדור "לחדשות", על הנעשה בעולם הגדול מזה ובעולמנו הקטן - ק"ק אטאקי או אוטיק - מזה. אף שתי מודעות מתנוססות במסגרתו. הווה אומר: עתון לכל דבר.

חברי יוסף השתתף ב"פרחים" וגם ב"ניצוץ". בשבוע הביתה לפגרת הקיץ מצאני עסוק בהכנת חוברתו הראשונה של "ניצוץ". והוא הפתיעני: בצקלוננו צרר חבילת גליונות של "ניצנים", הוא הירחון שהוציאו תלמידי "מגן-דוד", בני הכיתה החמישית. תחילה הרהיבני מראה-הערי-ניים בלבד: הירחון, בתבנית פוליו, הודפס בשאפירוגראף. בחידוש זה כשלעצמו יש יתרון רב, שבתנאי העיירה נתפס לי כמשא-נפש רחוק. אולם יותר מן ההישג הטכני, שמנע מן העורכים עבודת-העתקה מפרכת, התפעלתי מגופי ה"יצירות". השירים והסיפורים הרשימוני כאילו הם כתובים בעט-סופרים ממש. כהיפוכם נראו לי כתיבה-יד שספתי בשביל "ניצוץ": ילדותיים עד כדי חמלה. אפילו דברים שקודם לכן השת-בחרתי בהם, פנה זיווים. השוואתם לבני סוגם ב"ניצנים" הביאתני לידי חולשת-הדעת. וכי אימתי נצליח אנו, הקרתנים, להידמות אל בני גילנו אשר במטרופולין?

לפתע צץ בקרבי רעיון, שהפיג מצוקת-לבי, אף חיזק את בטחוני המעורער. אנסה להרחיב את גבולו של דו-שבועוני ולשתף בו את פרחי הסופרים אשר בגימנסיה "מגן-דוד". ודאי מת-חברים גם הם אל מחנה הנוער הציוני ויהיו מוכנים להושיט לנו יד-אחים. השתתפותם ב"ניצוץ" תעשיר את תכנו, אף תעורר אצלנו קנאת סופרים, שבסופה - כך האמנתי - תרבה יצירה. את חברי יוסף הועדתי להיות המקשר בינינו. האחרון התייחס בחיוב לתכניתי והביע תקוותו להצלחתה. הוסכם, כי בשבוע לקישינב, אחרי החגים, יבוא בדברים עם חבריו בגימנסיה המשתתפים ב"ניצנים". בין השאר ביקשתי לקרב אלינו את התלמיד נתן אלתרמן, אשר בשיריו מצאתי טעם מיוחד לשבח. הוא השיב לי, כי הלה לומד בכיתה גבוהה יותר וכמעט שאינו מכיר אותו. בכל זאת הבטיחתי להת-קשר עמו ולהשפיע עליו שיעניק לנו מפרי עטו.

חברי הגיע הביתה לפגרת חנוכה (תרפ"ו). באמ"תחתו הביא קצת "חומר", בעיקר שירים. סיפר על פגישתו עם כותביהם והפטיר: "עם נתן אלתרמן לא נפגשתי. הוא והוריו עלו ארצה."

ג

נקפו שנים. מאורעות ונסיונות חדשים השכיחו מלבי את זכר קודמיהם, לרבות אלה שעמדו ברום עולמו של הנער. בתקופה שנמשכה עד לעלייתי - בראשית ת"ש - כמעט שלא שמעתי את שמעו של נתן אלתרמן. אפילו נודמן לי לקרוא שיר משלו ב"כתובים", ספק אם נתקשר נחודתי עם הנצח מוזתו בניצנים". וכך לא משום שמרחק-זמן רב חצץ ביניהם וניתק את מגעם. אולי מות אבי - באלול תרפ"ו - והטלטלות שטולטלתי בעקבותיו הם שגרמו להדחקתה. בינתיים כבש אלתרמן את לב קוראיו כמחבר "כוכבים בחוץ", "שמחת עניים" ו"שירי מכות מצרים", וכתורגמן מעולה, שהריק לעברית מיצי-רות שקספיר וראסין. שירתו האקטואלית - "הטור השביעי" - פירסמה את שמו גם ברחבי העם. ואז, כאשר הגיע לשיא תהילתו, ניצנצה בזכרוני ראשיתו המצנעה. תחילה היה בדעתי למחר אליו ולהפתיעו ב"תגלית". אולם הרהור נוסף הניאני מן האפתעה המתוכננת. היכרותו, היתה שטחית. כן שמעתי על תכונת הסתגרותו, ביחוד כלפי אלה המבקשים לדבר עמו על יצי-רתו. מכיוון שכך, מה זכות להרוס אל רשותו המגודרת ולהעסיקו בדברים שאבד עליהם כלח? גם לאחר שהכרתיו יותר ואף נפגשתי עמו בענינים שונים, נמנעתי מלשוחח עמו בכמוסות עברו. אולם כשנתיים לפני מותו שב והסיתיני יצרי להעלות לפניו את חטאת נעוריו. ביום העצמאות תשכ"ח הוענק לו פרס ישראל לספר-רות, שאני נמנית עם חבר שופטיו, אף חיברתי את נימוקיו. חשבתי: זוהי שעת-כושר להסיעו במסע הזכרונות אל מחוץ נעוריו. יראה נא ראייה רטרוספקטיבית את המרחקים שגימא מאז ועד לאותו יום. אף-על-פי-כן, שוב נרתעתי מפני החשיפה השרירותית. לרתיעתי נתלווה גם חשש: שמא אהיה בעיניו כ"מוכיר עוון" ומתוך המבור-כה יתנכר למעשה-הנערות הזוא. וכיצד ארדיין עם בעלי-הדבר עצמו? הן חסרתי את "כתב-העדות", הזאיל וחוברות "ניצנים" נשאר בבית אמא שחרב.

בכל זאת לא ויתרתי על השגת החומר התיעודי, שבו טבועות פסיעותיו הראשונות של המשורר. יגעתי ומצאתי*. אז אמרתי בלבי: בעוד שנה ומעלה (קיץ תש"ל) יוחג יום-הולדתו הששים

של המשורר הנערץ. בהזדמנות זו ודאי יבוא מבקרים וחוקרים ויקשרו לו כתרים. למסכת-ההערכות המשוערת אוסיף נופך שאינו ידוע ברבים: פיוטי הראשונים בכתב-העת של בית-ספרו. העלאת בסרו, תוך עימותו לפרי מגדיו, אולי גם תצפון מוסר-השכל לאלה הנהוגים בחור-מר הדין שלא בעתו: היהרו בתלמידים חורזי חרוזים, שמהם תצא שירה.

אולם ההג המיוחל לא בא. חדשים אחדים לפני כניסתו, חלה אלתרמן את חליו וכעבור ימים אחדים נאסף אל אבותיו.

ד

מן החומר שבידי מתברר: "ניצנים", ירחונם של תלמידי הכיתה החמישית (במקור: "המח"לקה החמישית"), קדם דו-שבועון בשם "אחדות", שהוצא על-ידי תלמידי הכיתה הרבי-עית. בפתח הירחון - מיום ט"ו בשבט - מודיעה המערכת: "אחרי הפסקה של כמה חדשים הננו ממשיכים שוב הוצאת עתוננו 'אחדות' בשם 'ניצנים'". כלומר, אותם תלמידים עצמם, לאחר שעלו לכיתה ה', המשיכו זמן קצר בהוצאת "אחדות". כעבור שניים-שלושה חדשים שינו את שם בטאונם וגם קבעוהו כירחון. והראיה: חזורים בו השמות המופיעים בבמה הקודמת, הן כסופרים הן כעורכים.

משני הבטאונים נשאר לפליטה רק מעט: מ"אח-רות" - שמונה גליונות; מ"ניצנים" - ארבעה בלבד. גם אלה לא נשמרו כולם בשלמותם. בכמה מקרים שרדו דפים בודדים, ובאחרים - רק הע-טיפה. למשל: לפי תוכן הענינים של חוברת "אחדות", מיום ט"ו תשרי תרפ"ד, השתתף בה אלתרמן בשלושה "דברים". מהם יצא בשלום רק שירו "בת-שמים". לעומתו חסרים: "פרידת או-סישקין" (רגשים) ו"פליטים" ** (שיר). כן חסר שירו ל"ט"ו בשבט", הנזכר ב"תוכן" הירחון מיום חמישה-עשר בשבט תרפ"ה. ועוד זאת: בגליונות "אחדות" נזכר אלתרמן בין חברי

* בזכרוני נשמרו כמה שמות שהופיעו ונשנו באותו ירחון, ביניהם חיים בלצן (מנהל "עתים" כיום). הפניתי אליו את דב בן-יעקב, נאמן המכון "גנים". האחרון טרח והטריח ולבסוף קיבל ממנו את הגליונות שנשארו בידו, לשם הפקדתם במכון. אני מחזיק טובה לשניהם.

** מוקדש, לפי המשוער, לפליטי אוקראינה שעברו את הדיניסטר. מהם השתקעו בבסאראביה ומהם תקעו בה יתד לשעה, שכן מלכתחילה ראוה כתחנת-ביניים בדרכם לארץ-ישראל או לארצות הברית.

המערכת, להוציא שניים, שבהם לא צוינו הללו. מלבדו חוזרים בעיקר שמותיהם של בלצן, ברמן (הוא חיים רדי היום) ומרלין (שמואל מרלין, חבר הכנסת הראשונה מטעם "חירות"); ואילו בשני גליונות של "ניצנים" אין המערכת מוזכרת. בשלישי (פורים תרפ"ה) יש ציון כללי ("העורך ומו"ל: תלמידי המחלקה החמישית"). רק ברביעי (ט"ו בשבט תרפ"ו) נקובים חברי המערכת בשמותיהם: ח. בלצן, ש. מדלין וצ. מדניקוב. אולם אז כבר היה נתן אלתרמן בארץ.

פרט מעניין: בדרך כלל הוא חותם על שיריו נתן אלתמן (או: אלטמן). פעמיים בלבד מופיע שם-משפחתו הנכון, אמנם בטי"ת: אלטרמן. אך לם כך רק ב"תוכן", הקשור בשיריו "בחלומי" ("ניצנים", בלי תאריך, לפי המשוער: כסלו-טבת תרפ"ה) ו"לאביב חיכיתי" ("ניצנים", ט"ו בשבט תרפ"ו). אולם בגוף החוברת, מתחת לראשון חתום נתן אלטמן, ומעל לשני- נתן אלתמן. אפשר לנחש בדוחק את טעמו בהשמטת הרי"ש, כגון: שינוי-המשמעות הקל, שזו גורמת במקור הגרמני והידיי עלידי הסטת שרשו הסמאנטי של השם מן המפורש הפרטי אל הסתום הכללי. ואולי היא נובעת משאיפת הילד לקורטוב של ייחוד, נטיה טבעית בראשית דרכו אל מחוז הספרות (אגב, נוהג זה, על השינויים הכרוכים בו, מקובל מאוד, ביחוד אצל משפחות סופרים ואמנים). אולם להשערות אלו אין אחיזה תיעור-דית כלשהי.

דבר אחד ברור לנו לגמרי (כפי שמעיד חיים בלצן, חבר-ולכיתה-ולעריכה); נתן אלטמן-אלתרמן אינו אלא נתן אלתרמן.

ה

אם לרון לפי הגליונות הנמצאים בעין, היה אל-תרמן בן י"ג ומעלה בעת פרסום שירו "חנוכה" ("אהדות", א' טבת תרפ"ד); בן ט"ו ומעלה-כשראה אור שירו "לאביב חיכיתי" ("ניצנים", ט"ו בשבט תרפ"ו). בשים לב למרחק סביר שבין כתיבה להדפסה, ניתן לשער את גילו בשעה שאותם שירים יצאו מתחת עטו: בן י"ג לגבי הראשון ובן ט"ו לגבי האחרון, שנתפרסם כמה חדשים לאחר עליית מחברו. ועוד זאת: אותה חוברת "אהדות", שאלתרמן נמנה עם עורכיה, מצויינת במספר ט"י. קרוב לוודאי שהוא השתתף גם בקודמותיה. כן מותר להניח הנחה נוספת: בת-שירתו לא כיוונה דווקא את התגלותה לזמן הופעת הבטאון דלעיל, אלא פקדה אותו גם לפני כן. במקרה זה היה רק בן שתיים-עשרה בשעה שנענה לראשונה ליצר הכתיבה ששכן בו.

ומן המשוער אל הקיים. נראו לי שתי דרכים לפרסום שיריו הטירונים: לפי מועד הופעתם; לפי חלוקתם הנושאת והסוגית. בעצם, אין לבכר את האחת על האחרת, שהרי בין כך וכך יתגלו לעין חוקרים והוא יחלקם ויפרשם כהבנתו. אך מטעם הנוחות השימושית העדפתי את הדרך השניה. ריכוזם, ואפילו הוא חלקי, יסייע לריכוז הערותי וגם ימנע חזרותיהן המיותרות. עם זאת יצוינו בשוליהם זמני הופעתם, כדי שהחוקר המעונין יוכל לעמוד על סדרם הכרונולוגי של השירים.

סָתָו*

נֹשְׂרִים עָלַיִם, נֹשְׂרֹת דְּמַעוֹת,
בֹּכָה אֶרְץ, בֹּכִים שְׁחָקִים,
נְבִלֵי פְרָחִים, עֲרַמִּים עֲצִים,
קוֹדְרִים עֹמְדִים הַעֲנָקִים.

וּבְרַחֲבוֹת טֵיט נֶרְפֵּשׁ,
וְהַשְּׁמֵשׁ אֶפֶס אוֹרָה.
עֲבִים לוֹטִים הַשָּׁמַיִם
וּבְכֹל שְׂמֹמֹן נוֹרָא.

(וּבְשָׂדֶה) לֹא נִשְׂאִים

צְלִילֵי שִׁירַת הָאֲפָרִים.

וּבִיעָרִים וּבְנַיִם

נֶדֶם צְפֹצוֹף הַצְּפָרִים.

נָמִים שְׂדוֹת, נָמִים נַיִם,

גַּם הַחֲרָשָׁה נְמָה

וְעִנְיָנִים מְתַנְּנֹת (מלה מטושטשת)

(ז) וְחֲלִים בְּשָׁמֵי רָמָה.

* בלי חתימה. ב"תוכן": סתיו שיר מאת ג. אלטמן (בראש החוברת).

••

נוֹשְׁרִים עָלִים, נוֹשְׁרוֹת דְּמַעוֹת,
הָא, הַסְתּוֹ מֵה וּנְגָה,
בוֹכִים שְׁחֻקִים, בוֹכָה אֶרֶץ,
בוֹכִים, בוֹכִים בְּלִי הַפּוֹגָה.
(“אחורות”, וכר)

חֶרֶף

סוֹבְבִים פְּתֵי שְׁלֹג צְחוּרִים.
יוֹצְאִים הֵם בְּמַחֲלוֹת,
וּמִמַּעַל עוֹרְבִים שְׁחוּרִים
צוֹרְחִים בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת.

חֶרֶף שֶׁלַח גְּדוּד פְּרָאִים
מִלְאָכֵי חֲבֵלָה,
וְכָר אָבִיב (מֵלֵה מֵטוֹשֻׁטְשֵׁת) נָעִים
לְהַשְׁכִּיחַ כְּלָה.

לְגֻלָּם וְקַמַת צַד בְּפִלָּג
נָתַן פְּקָדָה סְבִיב.
וּב(א)ִקְוִי כְּסוּד וְשִׁלָּג
כְּפֹת בֶּן הָאֶבִיב.

תְּכַדְרִיכִין תְּלַבֵּישׁ לְאֲדָמָה
סוֹפָה מְסֻתוֹבְבָת.
“חַיָּה אֲנִי, שֶׁר הַשְׁמָמָה”
אֶרְץ דָּם דּוֹבְבָת.

הָאֱלוֹנִים (נְבֵהוּ?) רָמוּ,
לְבִשׁוּ בְגָדֵי מְלָכִים,
כְּתָרֵי כְּסוּד עַל רֵאשֵׁם שָׁמוּ
בְּמִקּוֹם זְרֵי פְּרָחִים.

** מספריהם הסודרים של הבתים (להוציא שיר אחד, האחרון לפי סדר פרסומו, שאין בו מיספור כלל) סומנו במקור על-ידי ספרות רומיות.

שְׁלֹג יוֹרֵד מִרְקִיעַ
צָבָעוּ לְכֹן שְׁחֻקִים,
וּמִרְבְּדֵי כְּפוּר יִצְיַע
לְרַגְלֵי הָעֲנָקִים.

סוֹבֵב שְׁלֹג מְבַלֵּי הֶרֶף,
אֶף מְבַלֵּי לְנוּחַ,
מִן הַפְּקוּד עַד הָעָרֵב
לְקוֹל תְּרוּעַת רוּחַ.
(“אחורות”, א' שְׁבַט תרפ"ד)

••

שְׁלֹג יוֹרֵד בְּעֲצָלָתַיִם,
יַעַר עוֹמֵד דָּם.
וְעוֹרֵב שְׁחוּר מְשֻׁמֵּם
קוֹרֵא: חַג הַיּוֹם!

עַל רֵאשׁ יַעַר נוֹצֵץ נֶגֶד
מְשַׁבֵּץ פְּנִינֵי אוֹר.
הוּא תְּמַלֵּךְ, הוּא תְּקִיֶסֶר,
מֵה לוֹ סַעַד, קֵד?

בְּגִדֵי יוֹם-טוֹב מֵה עֲדִינִים
עוֹטִים: שִׁיחַ, עֵץ,
וּמְסֻבִּיב וְרוּעוֹת פְּנִינִים,
זֶהָר עַד אֵין קֵץ.

(“אחורות”, שְׁבַט תרפ"ד; התאריך משוער)

בְּשׁוֹרֵת הָאֶבִיב

בָּא הֶקֶץ (מֵלֵה מֵטוֹשֻׁטְשֵׁת),
פְּסָקָה (שְׁתֵי מַלִּים מֵטוֹשֻׁטְשֵׁת),
לְסִמְרֻטוּטִים (מֵלֵה מֵטוֹשֻׁטְשֵׁת)
בְּגִדֵי שֶׁר הַחֶרֶף.

הַלְוָהִים עִם רֹחוֹת הַצָּפוֹן,
בְּזַעַף, בְּקִרְיֹאת גְבוּרִים.

כִּי יֵשְׁבוּ בָּם בְּעֶרֹב הַשָּׁמַשׁ,
תְּרוֹחוֹת הַקָּלִים, הַזְּכִים,
וְנִפְרָד גַּל אֶחָד מֵרְעִיו,
וְהִלֵּךְ וְנָד לְמִרְתָּקִים.

רַק מִבֶּט עוֹד אֶחָד הוּא מִסְפִּיק
לְהַעֲרִף לְאַחֲרָיו בְּדִמְמָה,
מִנִּיעַ בְּקִוּוֹצוֹת תְּלַתְלִיו
וְהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַיָּמָה.

(אחדות, טו טבת תרפ"ד)

כאשר מזדמנות לידנו פגותיו של משורר, אנו מתפתים להשוותם אל בשולותיו. מאלהן עולות השאלות: מה המכנה המשותף שבהם? האם יש בראשונות שמץ ממתקן של האחרונות? האם השתלשלו אלו מאלו, על דרך הצמיחה האורגאנית, או שהן מתקיימות במקביל, כתור־פעוה וגלגולה הבלתי־צפוי? שירי הנעורים של ביאליק, למשל, שנידונו על־ידי לגניוה, מצוינים בסימני האבהות של מולידם. הדברים אמורים לאו דווקא בצד הנושאי, כגון "באוהל התורה", שהוא עובר של "המתמיד". נוסף על המשותף התמאטי יש בהם מוטיבים דומים, אף גראים ניצני סמליו ותמונותיו ומשוריו האסוציאטיביים של ביאליק המאוחר. משפע החרוזים, הקולחים בדפוס ישן ושחוק, מתנצנצים לפתע צירופים נדירים, המדהימים בחיז מקוריותם. אותות אלה של בגרות, המבצבים ויוצאים ממעשה־העט הנערוטי, מכילים כבר את בשורת הגדולה הע־תידה לבוא.

(סוף המאמר בחוברת הבאה)

וּבְרָחוֹבוֹת מְסֻמְּוֹכְבִים
וּמְפַכִּים פְּלָגִים;
"הִיָּד, אָבִיב, דְּרוֹר וְשֶׁמֶשׁ,
הִלָּאָה קָר וְשֶׁלְגִים!"

אֲזוּ יִתְקַצֵּף חֶרֶף זָקֵן,
אוֹ לָכֶם, מִזִּיקִים!
וּבְשֶׁאֲרִית כָּל כַּחוֹתִיו
יִרְתָּקֶם בְּאַזְקִים.

אֵךְ לִשְׂאֵא: בְּבִקֵּר הַמָּה
שׁוֹב מִקְפָּצִים סְכִיב,
וּמִבְשָׂרִים בְּרֵאשׁ כָּל חוֹצוֹת
עַל דְּבַר בָּא הָאָבִיב.

(לפי המשוער: "אחדות", ניסן תרפ"ד)

גְּלִים

כִּי יֵשְׁבוּ תְרוֹחוֹת הַקָּלִים,
וְיָנֻעוּ בְּגִלִים הַנְּזִים,
הַשָּׁמַיִם, תְּפוּזִים, הַנּוֹצֵצִים
בְּקִוּוֹצוֹת תְּלַתְלִים מְוַהֲבִים.

הַשָּׁטִים, הַצָּפִים נְאֻמָּים,
נְאֻהִים, אֲחוּזִים וְדְבוּקִים,
הַנְּעִים, הַנְּעִים בְּרוֹעוֹת
הַמְּלֹךְ־הַנְּהַר תְּבוּקִים.

הַמְּרִיעִים לְשֶׁמֶשׁ תְּעוֹלָה
הַמְּעַנֵּר בְּיַסְיוֹ וְהַדְּרוּ,
הַמְּרַמְזִים הַמְּלַחֲשִׁים לְסַהַר,
הַמְּשִׁיחִים עִם דְּמָמַת זְהָרוּ.

הַרוֹתְחִים, הַקּוֹצִפִים, הַמְּאִיִּים
לְעֵבִים הַכְּבִדִים וְשְׁחוּרִים.

ב. י. מיכלי:

הנערה המשורר

(סוף)

"סיסת גנדנות" של "הברקים"; ומתחת – רחוב "שוחת שקיעות של פטל"; "צמרת גשומת עפעפ- פיים"; "עצים שעמדו להביט / בהחליף השקיעה את שמלותיה"; הליכה "מול הצוצדות האור"; זינוק "השדרות בדליקת רעמה" וכו'. וכו'. בדי- בור אחד: הכלל ופרטיו שבים ומתרכבים כאן הרכבה חדשה, המפתיעה בצביונה היחודי. או- לם, כאמור, אין לה לזו אחיזה בשיריו התחליים. דומה, באלה נחבאים עקבותיהם של פייטנים לא- נחשבים, שהילד הגיע אליהם בלימודיו, הואיל ושיריהם נכללו במקראות המקובלות בימים ההם. ביניהם היה גם פרי עטם של מורים, מסדריהן- עורכיהן, שיצרו הסיתם לחבר חרוזים ולהנות בהם את תלמידיהם. אולם השפיעו עליו גם גדו- לי הדור. שירו "גלים", למשל, מזכיר את ההת- רוננות העולה מצירי הנוף של טשרניחובקי הצעיר. אין זה מן הנמנע, שהיה נתון קצת להש- פעת ביאליק (כגון: "גבהו שמי השמים" ב"פע- מי אביב"; "האלונים גבהו רמו" ב"חורף"). אך אפילו נתאמתה השערה מהוססת זו, הרי התוצאה הדלה שלפנינו הולמת את המרחק שנתקיים אז בין השניים. שוב נמצאנו למדים, שלא המשפיע – ויהי גדול כאשר יהיה – קובע את טיב השיר, כי אם כוחו המעכל והמעצב של המושפע. מן הראוי לשים לב לצורות האינוש הבולטות בשירי-ילדות-ונעורים אלה. לכאורה מרומזת בהן דרכו של אלתרמן המאוחר, שלא ראה את הצומח והדומם כהויותם, אלא העניק להם חיים ותנועה ורגש. בתפיסתו נהפך גם השיר ליצור מדבר וקלט מתכונותיו. אך נטיית האנתרופו- מורפיזאציה כשלעצמה ישנה-נושנה היא בשירה, שהרי המחשיתה הנועזות מצויות עוד במקרא

לא כן אלתרמן. בסרו אינו מעיד, אפילו אינו מרמז על פרי-הילוליו. כאילו שני זנים שונים לפנינו, שלמרות השתייכותם לאותה משפחה, הרי בטיבם נבדלים הם זה מזה הבדל קיצוני. חוט נושאי-הטבע, גילוייו ותמורותיו – מקשר את חמשת שיריו דלעיל ועושאם חטיבה אחת. מתוכם עולים קולות ומראות של סתיו, חורף ואביב. אולם הם עצמם וכן דרך-העלאתם נדו- שים ביותר. לא זו אף זו: הנוף נתפס בצמצומו, כלי זיקה לאדם, לרשמיו ורגשיו (להוציא אמי- רת-עקיפין בחדת: "ובשדה לא נישאים / צלילי שירת האיכרים"). אצל אלתרמן המאוחר אין הנראה תלוש מן הרואה ומחוויותיו. אף החזוי אינו ניתן כהשתקפותו הצילומית, אלא המשורר לוכדו בדפוסו האישי ומעצבו עיצוב מקורי. אפשר לומר: במכלול שיריו מסתמנת חלקת- יקום זעירה, שבכוחו המדמה ברא אותה בריאה חדשה. נבקעת קליפתם החיצונית של נמצאיה ומתגלה גרעינם הטמיר, כפי שספגה אותו עין המשורר בלבד. בתחומה מתיחדת העיר, עירו של אלתרמן. מתוך צירופי החרוזים עולה וקו- סמת לנו הוויה צבעונית. מראה רדף מראה: פונדק ובעליו ואושפיוזיו; קרקס ושוכניו; מעל:

(כגון: "ההרים רקדו כצילים; גבעות - כבני צאן"). אלתרמן הביא רק לחידוש לבושיה, להער-מקתה, לריבוי פתיעותיה והברקותיה. זהו נפכו המקורי, אבל הוא חסר מניסוייו הטרומיים בשדה השירי. הללו טבועים עדיין בסימניה המובהקים של השאבלונה ("בוכה ארץ, בוכים שחקים" וכו'). בעיצובם התמוני מנצנצת לעתים בת-שחוק (כגון: "אז יתקצף חורף זקן, / אזי לכם, מזיקים!"), כנצנוץ ראשון של סגולת ההר-מור ביצירת-אלתרמן המאוחרת.

אלתרמן המבוגר נזקק מזמן לזמן, תוך התמורות שהתחייבו מהתפתחותו, לניסוח ה"ארס פואטי-קה" שלו. בין השאר תפס את השיר בהתהוותו כמוזיגה של חירות וריסון-מדעת ("היא חירות הברק / הנרצע לחוקי הצטברות ומתח). * כלל דיאלקטי זה חורג מגדרו העיוני ומתקיים הלכה למעשה ביצירתו. כלום יצליח החוקר לחשוף במלאכת הטירון את שרשוניה של תורת-שיר זו, שבה עולים בקנה אחד החופש המוצהר והסיוג-מצוץ הכובלו? מסופקני. שני הפכים אלה, המתאחדים בתהליך האמנות, אין להם זכר בנסיונות-הפנט של הילד. אף-על-פי-כן, לא מעשה-חרוזות גרידא לפנינו. יש איזה נועם בתרווי, שקילוחם חפשי, בלי הכוונת-חוץ ד-חיפת-חוץ; יש איזה תואם במקצביו, כמובן על יסוד ההערכה היחסית. ואולי, אולי יש בקביעה זו משום חכמה-שבדיעבד, המגדירה את הניצה ל א ח ר שגמל פריה ?

1

אולם לא רק אותו נושא, בשלוחתו הנופית, עובר כחוט-השני בכתובים של אלתרמן קמא ובתרא. משותף להם בהתמדו גם היסוד הסוגי. לצורך הדגמתו מצויים בידנו ארבעה שירים, שמן הב-חינה האמורה מתחלקים אף הם לשניים. לפי חלוקה זו אפריד ביניהם, בהבאתם ובהארתם כאחת.

* ר' פתיחתו של הבית (הוא דבר הבכור ב"שיר עשרה אחים"): "כי לא עבד השיר ואשריו אם פרק / ציוויים ועצות כמו רסן ומתג". שורות אלו, דומני, מושפעות - על דרך הניגוד - משירו הדידאקטי של בואלו (1636-1711) l'Art poétique. אדגים השערתי בהעלאת השורה המקורית, שהצהרה האלתרמנית נקראת כהיפוך כה: La rime est une esclave et ne doit qu'obéir שיעורה: "כי עבד החרוז ואינו צריך אלא לציית".

א

I

בְּשָׁמַיִם פָּחַד, וְנוֹעָה,
בְּרָקִים וּרְעָמִים,
וְגַלְיָיִם בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה
זֶה בְּוָה נִלְחָמִים.

II

יָם מִמַּעַל, יָם (מִתַּחַת?)
גְּלִיָּים... (לְהָרִים?)
וּמִלְאֲכֵי שְׁאוּל (וְשַׁחַת?)
שִׁיר אֲבָדוֹן (שְׁרִים?).

III

וּבֵין אֵלֶּה יָמִים שְׁנַיִם
נָדָה סִרְיָה קָלָה,
רְנַע תְּצַלֵּל בְּתַהוֹם,
רְנַע תְּרוֹם מַעֲלָה.

IV

אִם וּבָנָה - בְּנִי-דֵיג עֲנִיִּים
שְׂטִיִּים עַל פְּנֵי מַיִם.
סִבִּיבִם יִהְיֶיכוֹן נְשִׂאִים,
כְּאוֹמְרִים לְבָלְעֵם חַיִּים.

V

הַסִּרְיָה כְּכָר צוֹלֵלֶת מִטָּה...
לֵב הָאֵם בָּהּ פּוֹעֵם.
אֵף שׁוֹרָה! סִרְיָה קָלָה שֶׁטָּה
עַל פְּנֵי הַיָּם הַזֶּעֵם...

VI

אִישָׁה שָׁם, לְאוֹר הַבְּנֵן,
גַּם הוּא הַכִּירְנָה.
בֵּין גְּלִיָּיִם וְסַעֲרַת חֶזֶק
יֵצֵא לְחַפְּשָׁנָה.

III

דַּמְעַת מְלֶאֶךָ, פְּוִינָה טְהוֹרָה
נִפְלְאָה לְתוֹךְ הַחַיִּים,
וּמְדַמְעָה זֹאת נִבְרָאָה,
נוֹצְרָה בַת־שָׁמַיִם.

IV

אֶךְ תְּמִיד דּוֹמֵם הִתְהַלְכָה,
לֹא אֶהְבֵּה מְשַׁחֲקִים.
וְעֵינֶיהָ – יָמִי עֶצֶב
נְשׂוֹאוֹת רַק לְשַׁחֲקִים.

V

גַּם בַּיּוֹם וְגַם בַּלַּיְלָה
אֶת שְׁיָחַם הִיא שֹׁמְעָה.
"בּוֹאִי, עָלִי חַיֵּשׁ אֲלֵינוּ
נִשְׁמַת יַלְדָּה נֹאֵה!

VI

בּוֹאִי, עָלִי, הֲאֲדַמָּה
אֶפְלָה כֹּה וְשֹׁחֲרָה,
עוֹפֵי הַנֶּזֶף, פֹּה הֵם תַּיִים
חַיֵּי זֵיו נְאוֹרָה!"

VII

וַיִּבְנֶה זֶה הַשָּׂר בְּהָרִים,
עַל רְאֵשֵׁי שְׁנֵי סְלָעִים,
מְקוֹם הַנְּשָׁרִים יִתְעוֹפֵפוּ,
לְבֵתוֹ אֲרָמוֹן־פְּלָאִים.

VIII

מִרְאֵה שַׁחַק לְסַפּוּנִים,
לְמִנּוֹרוֹת דְּמוּת כּוֹכָבִים,
וְעַל הַקִּירוֹת מְצַרִּים
שְׂדוֹת, כְּרִים, נְוִים.

VII

אֲזַ נִשְׁמַע קוֹל־אִם מִשְׁתּוֹלְלֹת:
"הִצִּילָה אֶת הַנְּעַר!
מֵהַר, הַסִּירָה כְּכַר צוֹלְלֹת...
וַיַּחַק מִן הַסַּעַר.

VIII

וַיִּקְצַף יָם, וַיַּהֲמוּ גִלְיָם,
הַדְּבִי עֵנִי הֲלֶךְ
יִנּוֹל שְׁלֶמָּה? בְּנֵי־אָדָם נִקְלִים –
שְׁלַל הַיָּם הַמְּלֶךְ?

IX

וַתִּתְלַקַּח אֲזַ מְלַחְמָה,
מְלַחְמָת אָב וָיָם.
תְּזַק! עוֹד רְנַע יָדוֹ רָמָה,
וַיִּצְאֵל נִפְשׁוֹת שְׁתִּיִּים.

X

אֶךְ בּוֹ בְּרַנַּע עַת מְסָרָה
הָאִם אֶת בְּנֵה לְאָבִיו,
צָלְלָה הִיא...: וַתִּדָּם סַעְרָה,
וַיִּדָּם כָּל מְסָבִיב.
(אֲחֻדוֹת"א, א' אֲדָר תַּרְס"ד; הַשְּׁנָה מְשׁוּעֵרַת)

בַּת־שָׁמַיִם

I

הִיָּה הָיָה שָׂר בְּאֶרֶץ
בְּיָמִים הַקְּדוֹמוֹנִים.
הִיָּלוּ עֲבָדִים מְאוֹת,
נַחֲלוֹת וּמִטְמוֹנִים.

II

מִכָּל אֱלֹהִים אֶהֱבֵ יוֹתֵר
אֶת בֵּיתוֹ הַיִּסְתַּפְּיָה,
זוֹ הַטְּהוֹרָה כְּעַרְפֶּל־תְּכֵלֶת
בְּמְרוֹמֵי־הַרְקִיעַ.

אָךְ לֹא, לֹא זֶה הֶרְקִיעַ
נִפְשָׁה לֹו כְּלָתָה,
לֹא לְאֵלָה הַכּוֹכְבִים
שְׁאִסָּה נִשְׁמָתָה.

X

וּבְלִילָה עַת יִצְאָה
לְרֵאוֹת אֵת הַשָּׁמַיִם,
מְעַדָּה רְגְלָהּ, וְהִיא נִפְלָה
מִסְלָעֵי עוֹ עֲנָקִים.

XI

אֲזוּ נִשְׁמָתָה הִתְרוֹמְמָה
מֵעֵלָה לְשָׁמַיִם,
לְמָקוֹם נִפְשָׁה כֹּה שְׁאִסָּה
לְנוֹס מִזֶּה־מַת הַחַיִּים.

XII

וּכְשֶׁתִּצְאָ בְדָמֵי לֵיֵל
תִּדְרָאָה בְּרָקִיעַ,
כּוֹכֵב אֶחָד וְנָךְ מִכְּלָם.
זוּ נִשְׁמַת הִפְסָפִיָּה.

XIII

וּכְמוֹ יֵאמֶר לָךְ: עֲלֵה־נָא,
לְמָה תֵּאָחֲזִי לְמָה?
חֹשֶׁה, פֶּן תַּעֲשֶׂה חֶלֶק
מִזֶּה־מַת הָאָדָמָה.

(אחדות', ט"ו תשרי תרפ"ו)

כן ייתכן שהילד קרא באלאדות מסוימות, הושפע מהן והחליט לכתוב כמתכונתן. מכל מקום, הש"ת תיים עשויות לפי חוקיהן ומשפטיהן. כוחו המורעט הספיק לו להתאמת הצד התוכני אל דפוסן הסוגי, אך לא עמד לו בשכלולן הצורני. בניית החרוזים רפויה. אופני הסיפור והציור כפופים לשיגרה, בלי שתכפר עליהם אתהלתא של טביע עת-אופי אישית. פעם אחת, לפחות, ניכר אפילו רישול בקישור העניני. בת-השר שמעה קריאה: "עופי הנה, פה הם חיים / היי זיו ואורה!" ואין הקורא יודע מי הם אלה החיים כך. הנער-המשורר אולי ראה בדמיונו את בני השחקים, אבל בבית הרביעי מדובר על השחקים בלבד ולא על היצורים החיים במרומהם.

ביצירה הראשונה בולט מוטיב האם המסורה, בגבור הסכנה היא דואגת קודם כל לפריי-בטנה. מתוכו משתלשל מוטיב אחר, המכריע את קודמו וחושף עוקצו בחתימת הבאלאדה: אין הכוחות העליונים מכמירים רחמיהם למראה המסירות האנושית. הם נחים מועפם רק לאחר שהשיגו את קרבנם. בשירו השני שולטת האמונה הרומאנטית התמימה, שהכיעור והחלאה ממלאים את אדמתנו החטאה, בעד שהיופי והטהור מס-תופפים בשמים. שני המוטיבים ב"אם", לפחות, הגיעו לידי פיתוחם והעמקתם לאחר שגדל הנער והיה למשורר בעל מוניטין.

אלתרמו לא כתב באלאדות לשמן, כפי שנהגו טשרניחובסקי ולמדן, למשל. אולם ביצירתו הססגונית משוקע היסוד הבאלאדי. כך ב"כוכבים בחוץ", "שמחת עניים" ו"שירי מכות מצרים", כך ב"הטור השביעי" ו"עיר היונה" וכך במחזור-תיו. יתר על כן, המשורר נהה אחריו גם בתרגומו. הללו, כידוע, לא נעשו מכל הבא לידו. הוא הקפיד על בחירתם. לא שיאי-ספרות בלבד מש-כוהו למלאכת ההרקה. הכריעה כאן זיקתו הפני-מית אל המקור, אם מצא בו צד של קירבה למ-הות עצמו. משום כך תירגם את שקספיר ואת מוליייר, את אליעזר שטיינבארג (מסיפוריו ליל-דים) ואת קאדיה מולודובסקי (משיריה לילדים). בדרך זו הגיע גם אל תרגום-המופת של הבאלא-דות הסקוטיות ("באלאדות ישנות ושירי-זמר של אנגליה וסקוטלאנד", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ט). סימוכין לאותה נהייה אפשר למצוא בין השיטין ואף בשיטין של "הקדמת המתרגם" למבחר זה.

ז

ב"ניצנים" יש זכר לסוג נוסף ביצירת אלתרמן, הלא הם השירים של הגיון-לב והלך-נפש. שניים נשארו לפליטה.

לפנינו שתי יצירות, שעיצובן דופס עדיין, אבל יסודן המגוון - נאראטיבי-עממי-טראגי - משייכן לסוגה (ואנר) הבאלאדית. בהוצאתן האפית משוקע גם חומר דראמאטי, שאלתרמן המאוחר נוקק לו בדרכים שונות ושקד על עיצובו. נושאי-הזן גלקחו, כנראה, מאגדות-עם ידועות, שהילד הטיל בהן שינוי כלשהו והוסיף עליהן מדמיונו.

בחלומי

I

בחלומי, יום של קניץ,
בוער, לוחט, אין כל רוח;
ואנכי תוף היער
תחת אלון לי אנוח.

II

בחלומי משמים
יורדים כרוכים וכים, נאים,
דם ירפסו על פני
וכנסיהם זעים, זעים.

III

קום ונשק! ראה השחקים
טהורים, וכים בלי עננים;
אף השב היער הנו
עומד מצחיק לנו פנים.

IV

בואה נקפץ בין העצים,
נרלד-נא מבר אל ענה-
חיש עמדתי ואתחבר
אלי עדת בני הקנה.

V

יחדיו רצנו, יחדיו דצנו,
ולחיינו הסכו שני;
יחדיו שרנו עד שכחתי
כי בין כרוכים נמצא אני.

VI

רצנו, דצנו, אף קסצנו,
ונהיה ככל כשרים;
עדי קרב בא המועד
הדליק מעלה הכוכבים.

VII

אחת שמים, המה עסים
עלה, עלה והתרומם;

ואנכי עומד תוהה
מביט סביבי מתריש דומם.

VIII

תנו לי קנה, תנו לי אבר
ואעוסה מעלה מעלה;
למה למה פה אשאר,
שובו, קחוני, עדה קלה.

IX

כוכב אחד פתח עינו,
שנים שלשה אחריו קמים;
ואנכי חרש עומד
בין העצים הנרדמים.
(“ניצנים”, תאריך משוער: תשרי-סבת תרפ”ה*)

לאביב חכיתי...

לאביב חכיתי -
האביב לא שב;
לשמש צפיתי
כפהו העב.

שאסתי שמים -
ואפל לתהום;
לאשר, לחיים
והנה - חלום.

זם היום, זם אמש
אסלה נקר; -
רק קרן הב, שמש!
צמאתי לאור!

(“ניצנים”, ט”ו בשבט תרפ”ו)

* זהו הגליון היחיד בתבנית מחברת.

II

בָּאָה, תְּרָאָה שְׁמָה בְּנִים,
בְּנֵי עַם הַשָּׁב לְתַחֲנָה,
הַתּוֹפְכִים מִדְּבַר לָגֶן עֲדָנִים
וְלִפְרֵדִם - אֶרֶץ שְׂאֵיָה.

III

הַנּוֹטִים דְּרָכִים בְּמִדְבָּרוֹת
וּמְסֻלוֹת בֵּין הַהָרִים,
הַנּוֹטְעִים צִיִּים וְיַעֲרוֹת,
וּבּוֹנִים עֵיר וְכִפְרִים.

IV

בָּאָה, תְּרָאָה שֵׁם נְאוֹת-
דְּשָׂא, שְׂדוֹת וְרוֹעִים,
מְקוֹם עֲבָרוֹ עַל סוֹסֵי עֹז,
לְעֵתִים הַבְּדוּאִים.

(לפי המשוער "אחדות",
חשון או שבט תרפ"ד)

בן שלוש-עשרה וחצי לערך היה הנער בשעה שראה אור שירו דלעיל. הוא מתקשר לראשיתו של מעגל, אשר במרוצת השנים התרחב והסתעף. הנושא הלאומי קבוע בחטיבות נכבדות של יצירתו, כגון "הטור השביעי", "עיר היונה" ו"כינרת כינרת". על השתייכות-מישרין זו אפשר להוסיף התייחסות-עקיפין, כגון "שירי מכות מצרים" ואולי גם "שמחת עניים"*. סברתי לגבי הסוג הבאלאדי בשיריו, שהועלתה לעיל, תופסת גם לגבי נושאים הלאומיים. כלומר, לא שרבוּב מקרי הוא במסכתם, שלחץ האקטואליה גרמו, אלא נטע נפשי, שבית אבא פירנס את שרשיו והעמיקם.

אביא עוד שיר אחד, המתחבר אל חלקת הנושא הלאומי. בכך יושלם הצרור שנשאר לפליטה משירי הנעורים של אלתרמן.

* לפי דויד כנעני, בספרו "בינם לבין זמנם", וישראל רינג, במאמרו על "שמחת עניים", ר' "אורלוגין", פברואר 1956; על שניהם חולק דן מירון. ר' את הפרק "המת והרעה" בספרו "ארבע פנים בספרות העברית בתימינו".

בשיר הראשון יש רמינסצנציות מביאליק: פיי-תווי "הרוח החופו" ("המתמיד") וקריצות הצפ-רירים ("צפירים" ו"זוהר"). גם באחרון ניכרים רישומיהן. בשתי שורותיו האחרונות יש דמיון כלשהו לשני החרוזים האחרונים ב"עם פתיחת החלון". לעומת זאת שונים השירים ביסודם התוכני. אצל ביאליק יש חג-אור, המתעצם בראייה ראשונית של העולם, כאילו נברא אך עתה. קריאת-השכרון משמשת חתימה עזה למה שקדם לה. ואילו בשיר-הנעורים של אלתרמן באות עשר שורות המביעות אכזבה, על גיוזניה המצביים. רק בסופו, כביטוי לנכסף הגוגד לנמר צא, פורצת הקריאה לאור.

הווה אומר: בניסויי התחיליים של אלתרמן אפשר לחשוף נבטים, שמתוכם צמחה ועלתה שירתו. אולם הצד השווה שבאלה מתמצה בהמשך הנושאי והסוגי. הראשון, המצומצם בתמונות-נוף שיגרתיות, אין בו נצנוץ ייחודי. הופעתו הסוגית מתחלקת לשניים: מצוי ביותר החלק שקלוטים בו הלכירוח. ספק אם יש נער מתעורר לשיר, המדיר עצמו מהם ואינו קובעם בחרוזיו. נבדל ממנו החלק הבאלאדי, שאינו שכיח ביותר אצל משוררינו. אמנם, נדירותו בלבד אינה משמשת ערובה למשיכה פנימית. ייתכן שהיא רק תוצאתם של רשמי קריאה. אף-על-פי-כן, אי-אפשר להתעלם מנדיר מוקדם זה, שכעבור שנים הוא מתגלגל בתדיר המאוחר של אלתרמן. התמד זה, שמציינים אותו שינויי-איכות מובנים, נותן מקום להנחה על זיקה נפשית אל ה'אנר הבאלאדי. הרפיון המתגלה בעיצובה אינו מבטל את אמינות זיקתו של הנער-המשורר. הוא רק מאיר את המרחק בין ראשיתו לאחריתו.

ח

עתה נחזור אל היסוד התמאטי, שהועלה תחילה בפרק החמישי. הפעם ידובר בשיר הקרוי "לאור מי".

• •

I

לֹא, לֹא תִקְנֵת שְׂוֹא
וְלֹא תִלּוּמוֹת בְּדוּאִים,
בָּאָה, תְּרָאָה שֵׁם נְאוֹת
דְּשָׂא, שְׂדוֹת וְרוֹעִים.

קָנְאֵי עֵמֶם וְאֵלֵיהֶם

עֲבְרוּ בְּאֵשׁ וּבְמִים.

קָרָא אִזְּ הָעָם הָעֲבָרִי:

(שתי מלים מטושטשות) תִּיִם.

(“אחדות”, א’ טבת תרפ”ד)

זהו השיר המוקדם ביותר לפי פרסומו, ויש לשער – גם לפי כתיבתו. בכוונה האחרתי את הבאתו. אין בו אף אחיזה רפה לגילויי הנועם והתואם שייחסתי לעשרת שיריו האחרים. מש־מע: אפילו השרירים המעטים של בסרו מעידים על התפתחות כלשהי. השיר “חנוכה” הוא שלבם הראשון; השני מסתמן באלה שבאו אחריו. אילו נודעו לנו גם נסיונות־עטו בחומש הנעלם (תרפ”ו–תר”ץ), כי אז אולי – לפי היקש הנסמך על השיר “חנוכה” מזה ועל העשרה שלאחריו מזה – היו מתגלים שלבי־התפתחות נוספים. אך מכיוון שהנעלם נשאר בעילומו, ומכיוון שרק המצוי בעין עשוי לשמש יסוד להערכה, על־כר־חנו נראה רק את שני הקצוות הרחוקים. בעימור־תם אין מנוס מן ההשתאות לקפיצת־הדרך שהיתה לו לאלתרמן, אשר בהתאורות־ענקים העפיל ועלה לראש ההר.

ט

הקורא רשאי להקשות: מה טעם להעלות בסרו של אלתרמן, מה גם להידרש לפרטיו ולחפש בהם סימני־היכר לפריו הגמל? נראה כי המשו־רר עצמו לא נטה לכך. יתרה מזו, אפילו חלק משיריו הבשלים דן לגניזה, בהתאם לקו החומרה שנקט לגבי עצמו. מכאן מתבקשת המס־קנה: אין צורך להראותו בפרפוריו הטירוניים. תחילתו הדלה אינה קשורה בשלשלת שירתו ואינה מסייעת להכרתה.

אמנם, הענין שלפנינו פרובלימאטי ואין להפקיעו מחוקת ספקו. אולם דווקא היא הנותנת: הקוש־יה לא תתישב בדרך המשפט הפסקני. נתקרב יותר למטרה בדרך ההסבר הגששני, שסייע או־תו הנהוג המקובל במקרים דומים.

עד עתה לא הוכח כלל, שתחילתו של יוצר, ותהי רופפת ככל שתהיה, אינה מתקשרת להמ־שכו. טיבו של הקשר עשוי להשתקף בראיִים שונים: מוטיבי, נושאי, סוגי, אסוציאטיבי. אך אפילו חוטי־רפויים, אין להתכחש לו. והראייה: חוקרי עגנון מצאו עניין בשירי בעוריי, אף שהם נטולי ערך עצמי. והנה, במקדם זה גילו נקו־

I

רבות צרות או סבלנו,

תחת עצלם של היננים:

לְהַשְׁפִּיחַ חוֹרְתָנוּ

רצו מלב אבות, בגנים.

II

הפצו למחות שם יהודי

וְלְהַשְׁפִּיחַ מְלִבְנוּ;

אַךְ גְּבוּרֵי גוֹף וְרוּחַ

קמו או לעזרתנו.

III

מתת־יהו אהב עמו,

הוא ובניו חֲשֵׁמוֹנָיִם

(עשו) נקם, נקמתנו

בַּיּוֹנִים הַרְשָׁעִים.

IV

הם התחבאו במאורות,

בֵּין הַסְּלָעִים וּבְהָרִים,

תחת דגלם באו עבָרִים,

פְּלָם בְּגְבוּרָה נֶאֱזָרִים.

V

וגתקתל או עמנו,

עֲמָדוֹ וְיָצְאוּ לְמַלְחָמָה,

סָתְרוּ שַׁעֲרוֹת (?) אֲנִטְיוֹכּוּס,

רוח בו לא קמה.

VI

הבין אז אם אף מעשים

הִמָּה תִּמְתְּעוֹרְרִים,

אוּלָם יִדְעוּ לְהַשְׁתַּחֲרֵר

או למות מות גְּבוּרִים.

דוֹת־חִיבוֹר עִם הַמְּאוּחַר שֶׁבִּיצִירְתּוֹ. הַמְּסַפֵּר קָרָא דְּבַרְיֵהֶם וְלֹא מִיחָה בִּידֵם.

וְאַלְתֶּרְמֵן מַה הִיָּה אוֹמֵר? אֵינן טַעַם לְדוֹן עֵתָה בַּהֲתִיחִסוֹת הַמְּשׁוֹרֵר – שֶׁמִּמְלִילָא תַּהִיָּה מְשׁוֹעֵרַת בַּלְבָּד – אֵל הַבְּעִיָּה כְּנוֹגַע בַּדְּבַר. חָשׁוֹב יוֹתֵר הַצַּד הָעֵקְרוֹנִי: כִּיצַד הִיָּה דוֹרְשָׁה כְּלָפִי זוֹלְתוֹ. אִם נִדְעָ אֵת הַתְּשׁוּבָה, נִהָא רְשָׁאִים לְקִיָּמָה גַּם לְגַבִּי. וְדוּוּקָא כֵּאֵן יְדוּעָה לִי הַכְּרַעְתּוֹ הַבְּרוּרָה לְצַד הַחַיּוֹב.

אַלְתֶּרְמֵן, שֶׁבַּדְרָךְ כֻּלָּל הַתְּחַמֵּק מֵעַסְקָנוֹת צִיבוֹרִית, הִיָּה חֶבֶר וְתִיק בּוֹעַד שֶׁל בֵּית בִּיאַלִּיק. בַּדְרָךְ־קַבֵּעַ וּבְדִיָּקָנוֹת בָּא אֵל יִשִּׁיבוֹתִיו. הָעֲרַצְתּוֹ אֵת הַמְּשׁוֹרֵר רַר הַמְּנוּחַ מִצָּאָה אֵת בִּיטוּיָהּ בִּדְיוֹנִים, בְּעַמְדוֹת שֶׁנִּקְטָ, בְּהַסְכְּמוֹתֵי וְהַסְתִּיגְיוֹתֵי. הוּא הַתְּעַנְיָן גַּם בַּפְּכִים הַקְּטָנִים שֶׁל פְּעוּלַת הַבֵּית. בַּיַּחַד נִתֵּן דַּעְתּוֹ עַל כָּל פִּיסַת־נִייר הַמְּרוֹכֹת בְּעוֹבוֹן בִּיאַ־לִיק. שְׁנֵי עֲנִינִים, שְׁנֵי שָׁהִם אַחַד, קְשׁוּרִים בְּנוֹשָׂא דְנָן וּמֵן הָרְאוּי לְהַעֲלוֹתָם.

בְּעַקְבוֹת הַפְּרַעוֹת שֶׁנַּעֲרַכּוּ בִּיהוּדֵי קִישִׁינוֹב (פֶּסַח תְּרַס"ג) יִצָּא לְשֵׁם בִּיאַלִּיק שֶׁבְּשִׁלְיַחַת הוֹעֵדָה הַהִיסְטוֹרִית בְּאוֹדִיסָה. שְׁבוּעוֹת מְסַפֵּר עֲשֵׂה ב"עִיר הַהִיגֵה", בִּיקֵר אֲצֵל שְׂרִידֵי הַנִּפְגְּעִים וּמִשְׁפָּחוֹתֵיהֶם וְגַבְהָ עֲדוּיוֹת. חוֹמֵר תִּיעוּדֵי זֶה (חֶלְקוֹ בִּיִּידִישׁ) שְׁמוֹר עַד הַיּוֹם בְּעוֹבוֹנוֹ. רַק חֶלְקוֹ הַמּוֹ־עַט רָאָה אוֹר בְּקַבְצִים "הַפּוֹגְרוֹם בְּקִישִׁינוֹב" ו"עַל אֲדַמַּת בְּסַאֲרָאבִיָּה" (תְּשַׁכ"ג). בִּישִׁיבָה אַחַת עַל־תָּה הִצַּעַת מֹשֶׁה אוֹנְגֶּרְפֶּלְד, מְנַהֵל הַבֵּית, עַל פְּרַסוּמוֹ הַמְּלֵא. הִיָּו חֶבְרִים שֶׁהַתְּנַגְדוֹ לְכַךְ וְטַעֲנוֹ טַעֲנָה עֵקְרוֹנִית: הַדְּבַר לֹא יוֹסִיף אֶף תַּג אֶחָד לְמַסְכַּת בִּיאַלִּיק. הָרִי הַכְּתוּב אֵינן לּוֹ כָּל שִׁיכּוֹת וְקִירְבָּה לְתַחֲוֹם יִצִּירְתּוֹ. הַמְּשׁוֹרֵר עֲשֵׂה רַק זֹאת: הַאֲזִינן לְדְבַרֵי הָעֵדִים וְרַשְׁם אוֹתָם כְּפִי שִׁיִּצְאוּ מִפִּיהֶם. אֵינן טַעַם "לְהַנְצִיחַ" מְלֹאכְת־רִישׁוֹם מוֹכ־נִית, שְׁעַל־כְּרַחוֹ נּוֹקֵק לָהּ בְּשִׁלְיַחוֹתוֹ, וְלִיַּחְסָה לְמִוִּרְשָׁתוֹ. לְעוֹמַתָּה הָעֵלָה אֲלֶתְרֵמֵן טַעֲנָה לְסַתּוֹר: הַנְּשַׁמֵּעַ עֶבֶר בְּכָל זֹאת דְרָךְ מְסַנְתּוֹ שֶׁל בִּיאַלִּיק. אֲכַן, קוֹלְמוֹסוֹ הִיָּה מְשׁוֹעֵבֵד לְדְבַרֵי הָעֵדִים, אֲבָל בְּשַׁעַת הוֹלְכָתוֹ אוֹלֵי נִיסַחַם שְׁלֵא בְּמַתְכוּוֹן וּמִמְלִילָא דְבַק בְּהֶם שֶׁמֶץ שֶׁל יִיחֻדוֹ. לְכֵן שִׁיכּוֹת מַחְבְּרוֹת אֵלּוֹ לְנַחֲלָתוֹ וְחֻבְהָ הִיא לְהוֹצִיאָן אֵל רְשׁוֹת הַרְבִּיִם. לְבִסוּף נִתְקַבְּלָה דַּעְתּוֹ (הַהֶחֱלָטָה לֹא הוֹצֵאָה לְפוּעַל מְטַעֲמִים שְׁאִינִם קְשׁוּרִים בְּנוֹש־אֲנִי).

בְּהוֹדְמָנוֹת אַחֲרַת הוֹצֵעַ לְפֶרֶסֶם אֵת יִצִּירוֹת הַנַּעֲו־רִים שֶׁל בִּיאַלִּיק, שֶׁרַק בַּחֶלְקֵן רָאוּ אוֹר ב"כְּנַסַּת"

וּבְכַתְבֵּי־עַת שׁוֹנִים. טַעֲנוֹ הַמְּתַנְגְּדִים: הַמְּשׁוֹרֵר עֲצַמּוֹ דָן אוֹתוֹן לְגַנְיָזָה. אֵינן לָנו זְכוֹת לְהַמְרֹת אֵת רְצוֹנוֹ וְלְהַתִּיר לְדַפּוֹס אֵת אֲשֶׁר פֶּסֶל הוּא. טַעֲנָה נּוֹסַפַּת: שִׁירַת בִּיאַלִּיק כְּבִשָּׂה אֵת הָעַם בְּגִדּוֹלְתָהּ. וְכִי מַה יִּתְּנוּ לָהּ גְּמוּמִיו הַלִּילְדוֹתִיִּים? יִיתְּכֵן שִׁיְהִיָּה בְּפֶרְסוּמֵם רַק טַעַם לְפֶגֶם. שׁוֹב יִצָּא אֲלֶתְרֵמֵן וְסַתֵּר אֵת טַעֲנוֹנֵם: כָּל שׁוֹרָה שִׁיִּצָּאָה מִיַּדֵי בִּיאַלִּיק, וְאֶפִּילוֹ הִיא בּוֹלְטַת בְּשִׁכְּיַחוֹתָהּ, שִׁיכַת לְנַכְסֵי הַכֻּלָּל. כֵּךְ נּוֹהֲגִים עִמֵּי הַתְּרַבּוֹת בְּסוֹפְרֵיהֶם הַגְּדוֹלִים. נּוֹהֵג זֶה כּוֹתוֹ יִפְהָ לְגַבִּי מְשׁוֹרֵר גְּדוֹל כְּבִיאַלִּיק. יְבוֹאוּ חוֹקְרִים, בְּדוֹרְנוֹ וְלֹאֲחֵרִיו, וְיִנְסוּ לְחַשׁוֹף אֵת הַקְּשָׁרִים הַסְּמוּיִים בֵּין כְּתוּבֵי הַשׁוֹנִים. עֲלִינוּ מוֹטְלַת הַחֻבְהָ לְהוֹצִיאָם לְאוֹר. אִם לֹא נַעֲשֵׂה זֹאת, עֲלוּלִים כְּתַב־יְהִידֵי לְהִימַחֵק וְלִרְדַּת לְטַמְיוֹן. בְּכַךְ נַחְטָא חֲטָא כְּבֵד לְסַפְרוֹת הָעֵבְרִית, שֶׁבִּיאַלִּיק הוּא שִׁיאָה הַמְּפּוֹאֵר. גַּם הַפְּעַם נִתְקַבְּלָה דַּעְתּוֹ. מַחְבְּרוֹת־הַנַּעֲוִרִים שֶׁל הַמְּשׁוֹרֵר (שִׁירִים וְדְבַרֵי פְּרוּזָה) נִמְסְרוּ לְדַפּוֹס הוֹכְתֵרוֹ בְּשֵׁם הַהוֹלְמֵן: "כְּתָבִים נְגוּזִים".

צִרִיךְ לְהוֹדוֹת: אֲלֶתְרֵמֵן אֲנִי־הַדַּעַת הִיָּה שׁוֹלֵל אֵת הַהַשׁוּוֹאָה, שְׁבָה נְכֻרִים הַשְּׁנַיִם בְּכַרְךְ אַחֲרֵי. קְרוֹב לוֹדֵאֵי שְׁהִיָּה מוֹחָה וְדוּחָה: בִּיאַלִּיק – שְׁאֲנִי. אֵינְנִי חוֹזֵר בִּי מִמָּה שְׁאֲמַרְתִּי עַל נְסִיגְוֹת־הַנַּעֲוִרִים שֶׁל בִּיאַלִּיק. אֲךָ אֵינן אֲמִירַתִּי תּוֹפְסַת לְגַבִּי עֲצַמִּי. אֵינן אֲנִי רְאוּי לְמָה שְׂרָאוּי הוּא.

אֶף־עַל־פִּי־כֵן, סִיגַת הַעֲנוּוָה שֶׁל אֲלֶתְרֵמֵן אֵינְנִי מַחְיִיב אוֹתוֹ. אֲנִי, הַיּוֹדְעִים מַה הִיָּתָה לָנוּ שִׁירָתוֹ, וְלֹאֲחֵר מוֹתוֹ אוֹלֵי עוֹד יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בַּחִיּוֹ, לֹא נוֹכַל לְהִיָּו כְּפוֹפִים לְדַעְתּוֹ הַמְּשׁוֹעֵרַת. בְּרִי לָנוּ: גִּישְׁתּוֹ הָעֵיקְרוֹנִית לְמִוִּרְשַׁת בִּיאַלִּיק, עַל כָּל תְּכוּלְתָהּ, יֵשׁ לָהּ תּוֹקֶף גַּם לְגַבִּי מְעַשֵּׂי עֲטוֹ. בְּעִנְיֵן זֶה מְכַרְעֵה עַמְדָתוֹ הָעֵיקְרוֹנִית, הַאוֹבִיִּיק־טִי־בֵית, וְלֹא גִישְׁתּוֹ הַסּוֹבִיִּיק־טִיבֵית כְּנוֹגַע בַּדְּבַר, שְׁאִיסַתְנִיסוֹתוֹ מַחְדַּדַת אוֹתָהּ עַד לְיַדֵי הַפְּרוּזָה. לְכֵן גַּם הַחֶלְטֵיתִי לְפֶרֶסֶם אֵת חֲרוּזֵי הַנַּעֲוִרִיִּים, אֶף לְהֵאִירֵם, וְתַהֲא זֶה הָאֲרָה חֲטוּפָה בַּלְבָּד. לְאַחַר שִׁירָאוֹ אוֹר אוֹלֵי יוֹדְקוֹ לְהֶם חוֹקְרִים, כְּשֶׁם שֶׁנּוֹדְקוֹ לְכַתְבֵי הַנַּעֲוִרִים שֶׁל עֲגָנוֹן וְשֶׁל בִּיאַלִּיק (הַכוּוֹנָה, כְּמוֹבֵן, לְקַטְעִים שֶׁנִּתְפַּרְסְמוּ עַד עַתָּה). יִיתְּכֵן שִׁיְגַלּוּ בַּחֲרוּזִים הַרוֹפְסִים אֵת אֲשֶׁר נַעֲלַם מִמֶּנִּי, כְּלוֹמֵר: אוֹתוֹ שׁוֹר־שִׁינִיקָה כְּמוֹס, הַמְּשׁוֹתֶף לְהֶם וְלְמָה שְׁבָא אַחֲרֵיהֶם. מֵן הַבְּחִינָה הָאֲמִוּרָה דִּין אַחַד לְבִיאַלִּיק וְאַלְתֶּרְמֵן, זֶה הַדִּין הַחֵל עַל כָּל הַחֶלְקִים הַכְּלוּלִים בְּמִוִּרְשָׁתוֹ שֶׁל יוֹצֵר גְּדוֹל.